

'איתמר, העובד עבודת כוכבים מאהבה ומיראה — אביי אמר חייב ורבא אמר פטור' — הרמב"ם (עכו"ם ג,ו) פרש 'מאהבה ומיראה' — של העבודת-כוכבים עצמה, שאוהב צורתה או ירא מפניה. ואולם כמה ראשונים הקשו ונחלקו (ע' חדושי הר"ן, ראב"ד וכס"מ שם — מהריב"ש, ועוד), מה בכך שאינו מקבל על עצמו לאלוה ממש, הלא בעצם הדבר שירא מפניה הוא נותן לה אלהות וכח שררה, ומדוע ייפטר. והרי הרבה מעובדי אלילים סבורים שיש אלוה למעלה מהם, אלא שמייחסים כחות לאותה עכו"ם, להרע או להטיב.

'והא המן מיראה הוה נעבד' — וכיון שכלול הוא באזהרת לא תעבדם כדקתני בבבלייתא, מסתבר גם שחייב מיתה (וחטאת בשוגג) וקשה על רבא שפטור (עפ"י מהרש"א. וע' ערו"ג). וצ"ע לפי מה שכתב בחזו"א (יו"ד סח, א ד"ה ולפי') שגם לרבא שפוטור, חייב מלקות משום 'לא תעבדם' דלא גרע מכיבד וריבץ שלא קיבלה ע"ע באלהות. ולפי"ז מה מקשה מן הברייתא על רבא, ומה הוצרך רבא לומר 'כהמן ולא כהמן', הלא אין כתוב ברייתא אלא 'לא תעבדם' והרי גם רבא מודה לכך. וצ"ע מה דין המכבד ומריבץ לפני אדם הנעבד כהמן, האם גם זה נתרבה ללאו. ואם נאמר שלא נתרבה אלא כגון השתחויה, י"ל שמודה רבא באדם נעבד מאהבה ויראה שפטור ממלקות, דהא אף כיבד וריבץ פטור. וזהו שהוכיח אביי מהברייתא שעובד מיראה הוי כעבודה זרה ממש.

'אי קסבר בית הכנסת הוא והשתחוה לו, הרי לבו לשמים' — פרש רש"י: אפילו אם ידע שהוא בית עבודה זרה, והשתחוה בו לשמים — אינו חייב. ואמנם נראה שאינו חייב מיתה או קרבן, אבל ודאי לכתחילה גם זה בכלל 'הרג ואל יעבור', שאם לא תאמר כן הרי אי אתה מוצא 'הרג ואל יעבור' בעבודה זרה, שהרי לעולם לבו מסור בידו ואי אפשר לאונסו על מחשבת הלב. אלא ודאי לענין זה שונה, שהרי לא אמרה תורה שיהרג אלא מפני קדוש השם, להוציא מדעת אלו הבאים להעבירו על דתו, ולכן חייב למסור את עצמו בכל אופן, גם כשאלו לשמים (ריטב"א שבת עב).

דף סב

'אלא לאו מאהבה ומיראה' — בטעם הדבר שנחשב זה לשגגת מעשה ולא להעלם דבר, ע' במש"כ בע"ב.

'מתקיף לה רב יוסף, דילמא עד כאן לא קאמר רבי יוסי התם הבערה ללאו יצאה, דנפקא ליה חילוק מלאכות... אבל הכא דלא נפקא ליה חילוק מלאכות מדוכתא אחריתי דכולי עלמא השתחוואה לחלק יצאה' — שכשיש שתי אפשרויות לדרוש, לקולא ולחומרא — יש לנו לדרוש לחומרא, הלכך השתחויה בכרת ובחטאת ולא בלאו גרידא, ולחלק יצאה (עפ"י ר"ן).

'מאחת — סימן אחד... מהנה — תולדות, שבר מקל לפניה' — גם לאחר שנתרבה שבר מקל, צריך עדיין לרבות קנה אחד, ואף דלא גרע קנה ממקל? — אלא בזה רצונו לעבוד במקל, אבל שוחט אין רצונו לעובדה בקנה וישט אלא בבהמה ובשחיתתה, ולכך צריך לרבות מן הכתוב שנחשבת עבודה כבר בסימן אחד לענין כל הבהמה (עפ"י חזו"א חו"מ לקוטים כב).

— זה שחייב על שבירת מקל, מדין תולדת שחיטה — שיטת רש"י שדוקא כאשר דרך עבודתה במקל. והכוונה, אפילו כשאין דרכה בשבירת מקל, אלא שעובדים בה במקל כגון בקשקוש וכד', אם שבר מקל לפניו [שדומה לשחיטת בהמה] — חייב. אבל אם אין עובדים לה כלל במקל, לא ניכר שם עבודה בשבירת מקל, ואין נחשבת זו תולדת זביחה.

ואולם שיטת הראב"ד (בהשגותיו, ומובאת בחדושי הר"ן) שאפילו אין עובדים אותה במקל חייב, כשם שחייב בשחיטה אפילו בשלא כדרכה (עפ"י חזון איש יו"ד נג, ב ג י. והאר"ך בישוב הסוגיות לפי השיטות השונות).

(ע"ב) 'שוגג בלא מתכוין בעכו"ם היכי דמי... אלא מאהבה ומיראה. הניחא לאביי דאמר חייב...'

— צריך עיון מדוע מאהבה ויראה חייב 'אינו מתכוין' דכוותיה גבי שבת פטור, והלא אינו דומה למתכוין להגביה תלוש ונמצא תולש מחובר, שהרי שם הוא מתעסק בעלמא שלא נתכוין לפעולה שעשה [וכן נתכוין לבלוע רוק ונמצא שאכל חלב, לא נתכוין כלל לפעולת 'אכילה'], אבל כאן הלא יודע שזו עבודת-כוכבים ושהוא בא להשתחוות לה, אלא שסובר שאין זו עבודה האסורה לפי שעושה מאהבה ומיראה, והרי זו כשגגה בדין ולא במציאות, ומה טעם קרי ליה 'אינו מתכוין'? ויש לומר, לפי שאיסור עכו"ם שונה שאין האיסור במעשה לבדו אלא עם מחשבת האדם [שהרי משתחוה בבית עכו"ם ולבו לשמים — פטור מכלום], וכיון שכך כאשר לפי מחשבתו אין זו 'עבודה' כלל הרי זה כמתעסק בדבר המותר וכמי שנתכוין להגביה תלוש בשבת, אע"פ שמבחינת המציאות לא היה מוטעה כלל, מ"מ עצם הטעות במחשבתו היא נחשבת כנתכוין לעשות פעולה אחרת, שהרי המחשבה היא חלק מהאיסור בעצמו.

ואביי סובר שחייב, כי מכל מקום השתחוה לעכו"ם וידע שזו עכו"ם ושהוא משתחוה לה. (שו"ר כעין סברא זו בערוך לגר, בישוב קושיית התוס' בשבת עב: ואילו התוס' שם פרשו כוונת הגמרא בדרך אחרת. וע"ע בית הלוי לה, יד).

ובזה יש לפרש מה שאמרו לעיל שמאהבה ויראה נחשב 'שגגת מעשה' ולא 'העלם דבר' [ובחזו"א כתב דלא אתפרש טעמא] — שאין זה דומה לטעות בדין גרידא, כגון שחשב שהקטרה מותרת, אלא כטעות בעיקר המעשה, כי לפי דעתו אין זו 'עבודה' כלל, כאמור.

'מאי קושיא דלמא לעולם אימא לך רישא בעבודת כוכבים וסיפא בשאר מצוות' — וכך פירוש הברייתא: חומר בשבת ממקצת שאר מצוות, ויש חומר במקצת מצוות מבשבת (ריטב"א ור"ן שבת עג. וע"ש פני יהושע).

'המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה' — הלכך נחשבת זאת ככוונה (עפ"י רש"י). יש מפרשים שבאיסורי חלבים ועריות עיקר האיסור הוא ההנאה ולא מעשה האדם, וגם אם יאכילוהו חלב ברצונו ללא מעשה מצדו — חייב, שלא כבשאר איסורים, אם יקח אחר את ידו וישחוט עמה קדשים בחוץ — אין כאן 'מעשה' כלל מצדו (עפ"י חזון איש הוריות טו, ט).

וכ"כ באבי עזרי מעילה ז,ה (עמ' רעד). וכתב שם שמדברי התוס' כאן שכתבו סברת 'נהנה' אף במלאכת שבת, וכן מהראב"ד שכתב זאת לענין מעילה, מוכח שלא נקטו כסברא הנ"ל. וע"ע סברות וסגנונות נוספים: אתון דאורייתא כד; קהלות יעקב קדושין מ; ברכת שמואל כתובות יב; בית ישי כג. וע"ע במובא ביוסף דעת שבועות יח:

'דקסבר רוק הוא ובלועו' — אף על פי שהבולע חלב חייב, ואם כן מה הפרש יש בין המתכוין לבליעה מותרת ועלתה בידו בליעת איסור, ובין מתכוין לאכילת התר ואכל איסור? יש לומר כגון שתחב לו חברו לתוך פיו, והוא לא הרגיש שיש שום דבר, והיה סבור שאין שם אלא רוק, וכיון שלא סבר שיש בפיו שום דבר אחר הרי זה 'מתעסק', ודומה למתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר שלא נתכוין לשום חתיכה (תוס' הרי"ד).

בנידון בליעה ללא לעיסה, דנו האחרונים וכתבו להוכיח מהסוגיא בחולין (קג) שהימים עליה ואינה נחשבת 'שלא כדרך' [דלא כדברי התורה-חיים]. והנה מפורש הדבר בתורי"ד. וע"ע בענין זה במובא בחולין קג.

'מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא מובילנא מאניה בתריה לבי מסותא' — כלומר אודה לך שהוא גדול בתורה ממני וראוי אני לשמשו כתלמיד המשמש לרבו. ומשום דקיימא לך תלמיד אל יכנס עם רבו לבית המרחץ א"כ רבו צריך לו שישמשנו, לכך נקט הובלת הכלים אחריו לבית המרחץ (תורת חיים ב"מ מא. ע"ע במובא ביוסף דעת ב"מ כט:).

דף סג

'אמר רבי אמי: זיבח וקיטר וניסך בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת... לא תעבדם — הכתוב עשאו כולן עבודה אחת' — מייתור הכתוב יש ללמוד, או מכך שנאמר בלשון רבים ולא אמר 'לא תעבדו' — משמע שכלל כל המעשים כעבודה אחת. הלכך אין לנו לומר השתחוויה יצאה לחלק [ואינו דומה להבערה בשבת, שאעפ"י שאמר הכתוב לשון כוללת, לא תעשה כל מלאכה, הואיל ולא ייתר או לא שינה בלשון, יש לנו לומר לחומרא הבערה לחלק יצאה] (עפ"י ר"ן סב.).

'לרבי עקיבא פשיטא, היינו מגדף? מהו דתימא עד כאן לא מחייב רבי עקיבא קרבן אלא במגדף דכתיב ביה כרת, אבל הכא דלא כתיב ביה כרת אימא לא, קמ"ל דאתקושי אתקוש דכתיב וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו...'. — ואין לומר, כיון שהוקשו זה לזה, נעמיד דברי רב גם לחכמים החולקים על ר' עקיבא, כי כאן יודו שחייב משום ההקש לזביחה — שאם כן, נלמד מכאן למגדף ולשאר מקומות שחייב אף ללא מעשה, שהרי כל התורה כולה הוקשה לע"ז לענין קרבן. ומכך שחכמים פוטרם, מוכח שאינם סוברים הקש זה (תוס' הרא"ש בשם רבנו מאיר; מהרש"א).

לפי מה שפרש במשך חכמה (קדושים לב, ח) פירוש חדש ב'אתקושי אתקוש' שאינו הקש גמור (ע"ש), מעיקרא לא קשה מידי.

'אלמלא וי"ו שבעלון נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה' — אף על פי שבנחמיה (ט) כתוב זה אלהיך ישראל אשר העלך — ללא וי"ו — יש לומר שעיקר ההקפדה הוא מפני שאמרו אל ה אלהיך — לשון רבים, ואילו היה 'מעלך' ללא וי"ו, היתה הכוונה שזה העגל הוא בעל הכחות כולם, שעל כך מורה לשון רבים גבי אלהות. לא כן בנחמיה שכתוב זה אלהיך — לשון יחיד, אין קפידא במה שכתוב 'מעלך' (הגהות החתם סופר. ורש"ש העיר גם הוא ולא תירץ).

'הני נמי לאו שבכללות הוא...'. — יש מפרשים הכוונה ללאו דלא תעבדם (ערש"י במשנה ס: ר"ן; רמב"ם עכו"ם ג, ו). ולא משום שכולל כמה פעולות לכך נחשב 'לאו שבכללות', שהרי גם לאו ד'לא תעשה כל מלאכה' כולל פעולות הרבה — אלא משום שעיקר פשט הכתוב מדבר על עבודה שדרכה בכך. וגם אפשר לשמוע ממנו אחד מעבודות פנים אפילו אין דרכה בכך. ולפי שלאלו אין צריך קרא, על כן משמע מחמת יתור הכתוב ללמוד גיפוף ונישוק וכד' ב'אם אינו ענין לגופו...'. אם כן נמצא הלאו כולל שלשה ענינים חלוקים זה מזה — לכך נחשב לאו שבכללות (ר"ן).

[נראה לכאורה שעיקר פירוש 'לאו שבכללות' — שהאזורה נאמרה בלשון כללית וסתומה ואינה מפורשת. וכ"מ ברמב"ם